

Kritika

Abban a szerencsében volt-van részem, hogy a kötetben szereplő tanárok legtöbbjét személyesen is ismerhetem, sőt Egedy Mária két évig még magyartanárom is volt. A magam bőréen is megtapasztalhattam, mi az, amit e kötet is sugall: hogy az egymást követő tanár-nemzedékek munkája egymásra épül, hogy tanulhatunk egymástól, elleshetünk fogásokat, gondolatokat, mentalitást és értékeket.

Szomorú aktualitása volt a kötet megjelenésének, hogy azokban a hetekben láttam napvilágot, amikor a magyartanári szakma két nagy egyénisége eltávozott: a kötetben szereplő Madocsai László, Mado tanár úr és a kötetben nem szereplő, de nagyon sokak által szeretett és tisztelt Eörsiné Hajdú Marianna. Nagy egyéniségek voltak, tanuljunk tőlük, miként a kötetben szereplő többi kiemelkedő magyartanártól. Tanulság és tiszteletadás is e könyv, s egy szakma számára elengedhetetlen számvetés azzal, mit kapott legjelesebb művelőitől.

Gordon Györi János (2004): *A magyartanítás mestersége. Mestertanárok a magyartanításról (Beszélgetés tíz kiemelkedő jelentőségű magyartanárral)*. Krónika Nova Kiadó, Budapest.

Fenyő D. György
ELTE, Radnóti Miklós Gyakorlóiskola

Freud-filológia és hatáskutatás

Freud és az irodalom kapcsolata már a középiskolai tananyagban is szerepel. Vajda Barnabás azoknak ajánlja – e téma magyar vonatkozásaihoz hozzászóló – könyvét, akik „a kultúrhistóriai tények részleteire és esetleges összefüggéseire is kíváncsiak.”

Avalaha élt egyik legnépszerűbb kozmológus, *Carl Sagan* az emberi intelligencia evolúciójáról írott könyvében (1977) alapvetően pozitívan nyilatkozott Sigmund Freud tanairól. Többek között így írt: „háromnegyed évszázad elteltével, a Dement és más pszichológusok laboratóriumaiban végzett kísérletek Freudot látszanak alátámasztani. (...) Freud számos felismerése (...) bátor, nehezen kivívott, érvényes gondolatnak tetszik.” (1)

Az elképesztő észjárású *Stanislaw Lem* azon írók közé tartozik, akik veszik a fáradságot és megpróbálják követni a tudomány alakulását. Amikor a lengyel mester a neurofiziológia legújabb eredményeivel szembesült (1994), a következőt jegyezte meg: „Freud ebben a kontextusban olyannak tűnik nekem, mint a mesemondó, aki az imént hallotta, hogy harangoznak, de sem azt nem tudja, miért, sem azt, hogy hol.” (2)

A felvidéki oktatásügy egyik ígéretes személyisége, Vajda Barnabás pedig monográfiájában ekképpen ítéli meg Freud tudományos pozícióját: „Egy évszázaddal utána, jóval fejlettebb technika birtokában az agy- és álomkutatás azóta sem hozott igazi áttörő eredményeket.” (3)

Történt valami a nyolcvanas években, amiről még nem tudhatott Sagan, de később elkápráztatta Lemet? Majd a folyamat a visszájára fordult? A neurológia, a memóriakutatás, a pszichiátria, az antropológia (stb.) vizsgálódásai valójában kudarcba fulladtak? Ha megkérdeznénk egy szakértőt, feltehetően a következőképpen válaszolna: „Igen, az utóbbi pár évtizedben hihetetlen eredményeket tudott felmutatni az agykutatás. Például számos biológiai reakció – így az álomjelenségek bizonyos tartománya is – lokalizálható az agy különböző részeiben (R-komplexum, limbikus rendszer, neokortex). Ezek azonban csak részeredményeknek tekinthetők, hiszen igen bonyolult, még megválaszolatlan kérdéseket vet fel az emberi agy evolúciója. Ennek tanulmányozása sok meglepetést tarto-

gat még a következő tudósgenerációk számára. Másfelől kétségtelen, hogy az ide vonatkozó szakirodalomban egyre kevesebbszer fordul elő Freud neve.” (4)

A gordiuszi csomót részben átvágva Vajda Barnabás – ügyes húzással – egy fontos kérdésre futtatja ki fentebb idézett gondolatmenetét: „Vajon nem az történt-e, hogy a freudi álomteória nemhogy lehetővé tette a műalkotások új szempontú értelmezését, hanem kizárólag csak azt tette lehetővé?” (5) Kulcskérdés! Két dolgot el kell tehát választanunk egymástól: Freud természettudományos és irodalomtudományi megítélésének mikéntjét. E kettő ugyanis nincs és valószínűleg soha nem is volt egyensúlyban. Freud irodalomelméleti hatása ugyanis szinte felmérhetetlen és beláthatatlanul szerteágazó. Vajda Barnabás ezért joggal jegyzi meg: „Az elmúlt száz év történései alapján úgy látszik, a freudi szempontú álomteória meghonosodott az irodalomban, nyelvtudományban, etnológiában stb., közben viszont alig hagyott tartós nyomot az orvosi diszciplínának, az agykutatáson vagy a neurológián.” (6) Kicsit átfordítva: szigorúan tudományos szempontok alapján Freud eredményei nem tekinthetők univerzálisnak, abban az értelemben, ahogyan annak tekinthetők például Darwin vagy Einstein eredményei. (7) Másrészt viszont a pszichoanalízis olyannyira megkerülhetetlen az irodalomtudomány számára, hogy eredményei alapján újra kellett írni az irodalomtörténetet. (8)

*Az elképesztő észjárású
Stanislaw Lem azon írók közé
tartozik, akik veszik a fáradsá-
got és megpróbálják követni a
tudomány alakulását. Amikor a
lengyel mester a neurofiziológia
legújabb eredményeivel szembe-
sült, a következőt jegyezte meg:
„Freud ebben a kontextusban
olyannak tűnik nekem, mint a
mesemondó, aki az imént hallot-
ta, hogy harangoznak, de sem
azt nem tudja, miért, sem azt,
hogyan hol.”*

Ha ez utóbbira – némi joggal – Vajda Barnabás nem is vállalkozik, könyvének elején – többek között – ez áll: manapság „lélektani mozzanatok nélkül csaknem elképzelhetetlen egy irodalmi alkotás hiteles analízise.” (9) Ahelyett, hogy e megállapítás érvényességét vitatnánk, inkább arra terelnénk a figyelmet, hogy a fiatal szerző munkája fontos dokumentuma a századelő magyar irodalomértésének és ízlésváltozásának. A könyv ugyanis azt tűzi ki célként maga elé, hogy „leíró típusú esettanulmányok sorozataként” átfogó képet nyújtson a kijelölt korszak Freud-recepciójáról. Ennek érdekében Vajda Barnabás megelőlegezi: „Kerülöm a hermeneutikai eljárásokat, helyet adok vi-

szont egymásnak ellentmondó megközelítéseknek.” (10)

Ezen a ponton érdemes megállnunk, hiszen ez a mondat – mindjárt az előszóban – tökéletesen félrevezető. A hermeneutikát ugyanis – minden ellenkező híresztelés ellenére – definiálhatjuk úgy is, mint olyan diszciplínát, amely a megértés feltételeinek kidolgozására irányul. Innen nézve a fizikához és a történettudományhoz, az irodalomtörténethez vagy az elméleti biológiához, különösen pedig a freudizmushoz egyaránt hozzárendelhető valamilyen jellegű hermeneutika. Vajda Barnabás – szóban forgó könyvében – például hatáskutatást végez a filológia keretein belül. Dokumentumok alapján bemutatja, hogyan viszonyultak a századelő magyar alkotói Freud munkásságához, pontosabban: hogyan értették és alkalmazták a pszichoanalízis tanait, terminusait. Eközben maga a szerző is a felvonultatott kérdések értő tolmácsolására törekszik, még akkor is, ha az egyes véleményeket értékszemleges kontextusban próbálja tartani. Ebből is látható: Vajda Barnabás egyfajta óvatos hermeneuta, vagyis az előszóban olvasható kijelentése a könyv egészének fényében tulajdonképpen freudi elszólásnak tekinthető.

Tovább lépve az előfeltevések játékán, meg kell állapítanunk, hogy a szerző – a történetek módszertanára emlékeztetően – alapos filológiai „ásatásokat” végzett. Szívesen olvas-tam volna még persze arról, hogy *Füst Milán* egy korai esszéje – látens Freudból kiindulva – miként előlegezi meg *Jung* személyiségmodelljét (11), majd egy későbbi feljegyzése

miként cseng össze Lacan szubjektumfelfogásával (tükör-stádium) (12) vagy arról, hogy „A gólyakalifa” története hogyan értelmezhető a romantika szubjektumfelfogása és a jungi árnyékvilág koncepciójának fényében. (13) Kárpótol azonban, hogy Vajda Barnabás imponálóan széles körben végezte kutatásait (*Ady*tól *Kassá*kig, *Kafka Margittól Nagy Lajosig* stb.). A könyvből emellett nem csak az világlik ki, hogy ez a vizsgálat „megérne még egy-két misét”, hanem az is, hogy érdemes lenne elmozdulni a szépirodalmi szövegek elemzése felé (például a szabad vers és a pszichoanalízis kapcsolata). (14) Amellett ugyanis, hogy a kortársak így vagy úgy követték a freudi tanok áttörését, még nem következik automatikusan, hogy szövegeik értelmezésekor ebből kellene kiindulnunk. Vajda Barnabás monográfiája maximálisan tudatosítja ezt a tapasztalatot. A „Sigmund Freud és a XX. század eleji magyar irodalom” többek között ezért nevezhető – a szó szoros értelmében – tisztességes munkának.

Jegyzet

(1) Carl Sagan (1995): *Az Éden sárkányai. Tűnődések az emberi intelligencia evolúciójáról*. Fordította Szilágyi Tibor, Európa Könyvkiadó, Budapest. 190. Sagan itt az álmok és a szexualitás közti alapvető összefüggésre utal, másutt a hármas agymodellel kapcsolatban említi Freud téziseit: Uo. 101–103.

(2) Stanislaw Lem (2005): Információs sáskajárás. In: uő: *DiLEMMák. Írások a 21. századból*. Fordította Keresztes Gáspár, Typotex, Budapest. 274. Lem ezen a ponton az emberi agy működéséről és anatómiai felépítéséről értekezik.

(3) Vajda Barnabás (2005): *Sigmund Freud és a XX. század eleji magyar irodalom. Tanulmányok magyar írók és a freudi pszichoanalízis kapcsolatáról*, AB-ART, Pozsony. 82.

(4) A fiktív idézetben felvetett egyik kérdéskörrel, az agy evolúciójával kapcsolatban valóban meglepő eredményekre jut a memetika. Vö: Susan Blackmore (2001): *A memgépezet. Kulturális gének – a mémek*. Fordította Greguss Ferenc, Magyar Könyvklub, Budapest. 129–143. A szerzőnek egyik előfeltevése szerint az agy nem más, mint mémtároló rendszer. Uo. 96.

(5) Vajda, i. m., 82. A szerző a kérdést lábjegyzettel látja el: „E témáról ld. még Gellér Katalin (2004): *Álom és alkotás. Thalassa*, 3, 41–56.”

(6) Uo., 81–82.

(7) Vö: Richard Dawkins (2005): A győzedelmes Darwin. In: uő: *Az Ördög Káplánja. Válogatott tanulmányok*. Vince Kiadó. 107–108. Dawkins a tanulmány elején azzal a kérdéssel játszik el, hogy melyik lenne az a téma, amely a legnagyobb valószínűséggel érdekelhetné a Földre látogató felsőbbrendű idegeneket. Majd ebből bontja ki az evolúcióelmélet jelentőségét. „A darwinizmus valóban fontos dolog az univerzumban” – állapítja meg a szerző. Uo. 108.

(8) Természetesen inkább csak lehetőségről van szó. Vö: Terry Eagleton (2000): *A fenomenológiától a pszichoanalízisig*. Helikon Kiadó, Budapest. 133–168.

(9) Vajda, i. m. 12.

(10) Uo. 10.

(11) „»Gondolatok vázlata a külső és belső szemléletről.« Esszé 1909-ből. Teoretikus elemzés és poetikus valóság. A teoretikus elemzés Jung tipológiáját előlegezi. Extraverzió és introverzió. Kifelé, a világra forduló, befelé, önmagába forduló, zárt alkat.” Poszler György (1992): „Látomás és indulat” a művészetelméletben. Négy tétel Füst Milán esztétikájáról. In: *Iskolák után. Almási Miklós 60. születésnapjára*. T–Twins Kiadó, 186. Vajda Barnabás említést tesz a szóban forgó esszéről, de átsiklik annak jungiánus tartalma fölött. Vajda, i. m. 57.

(12) „Füst Milánnak egy 1936-os naplóbejegyzése így szól: »Egy fiatal francia pszichoanalitikus, mint hallom megírta a tükör-stádiumot, – arról írt, amit húsz éve hirdetek, hogy ’minden, ami van, lenni akar és tükröződni és azáltal is válik valamivé, hogy tükröződik’...« Ez a fiatal pszichoanalitikus Jacques Lacan volt, amiről pedig Füst hallott, az a tükör-stádiumról szóló 1936-os előadása.” Szabó Tímea (2002): *A decentrált szubjektum határtalan korrekciójára. A Füst Milán-i szabad vers és a pszichoanalízis*, in: *Értelmezések az elmúlt századból*, Sensus Füzetek, Jelenkor Kiadó, Pécs. 83. Vajda Barnabás többször idézi Füst Milán naplóját, de ez a rész elkerüli figyelmét. Vö: Vajda, i. m. 59., 107., 125.

(13) Vajda Barnabás önálló fejezetet szentel Babits regényének, de csak a Freud-párhuzamokra koncentrál. Uo., 66–83. A szöveget „az analitikus álomelmélet művészi kifejtésének” tartja. Uo. 73.

(14) Ehhez kiváló támpontokat nyújt Szabó Tímea fentebb említett dolgozata.

Vajda Barnabás (2005): *Sigmund Freud és a XX. század eleji magyar irodalom. Tanulmányok magyar írók és a freudi pszichoanalízis kapcsolatáról*. AB-ART, Pozsony.

H. Nagy Péter
Iskolakultúra